

De sociaal-maatschappelijke positie van de Grote Sint Laurenskerk toen en nu

In 1468 stortte de toren van de toenmalige Sint Laurenskerk in. Twee jaar later startte de bouw van de huidige Grote Sint Laurenskerk, het werk werd 50 jaar later, in 1520 opgeleverd. Het was een Middeleeuwse tufstenen zaalkerk met dezelfde naam als de huidige kerk en stond nagenoeg op dezelfde plaats.

Dat de ingestorte toren de reden was voor nieuwbouw is echter mijns inziens maar een deel van de waarheid. Alkmaar was in die tijd een heel welvarende stad. En het stadsbestuur wenste, in navolging van belangrijke steden in het zuiden, zoals Antwerpen, Breda, Leiden en natuurlijk niet te vergeten Haarlem, ook hier een representatieve, monumentale stadskerk. Een kerk, die door zijn architectonische allure de status van de stad zou weerspiegelen.

De keuze viel dan ook al gauw op Antonie I Keldermans, een beroemde, zeer ervaren bouwmeester uit het Belgische Mechelen. Hij kreeg de opdracht tot de bouw van de kruisbasiliek. Een prachtig kerkgebouw in de stijl van de Brabantse gothiek.

De functie van het gebouw

Het was de katholieke tijd, er was in die tijd ook maar één kerk, de katholieke kerk. Het koor met het hoofdaltaar was de plek waar de mis, de hoogmis en de lithurgie gecelebreerd werd. Maar ook de op vele plaatsen in de kerk opgestelde privé-altaren waren doorlopend in gebruik (o.a. voor zielemissen voor overleden familie-leden). Hoewel in het koor voornamelijk alleen degenen kwamen die te maken hadden met de koorlithurgie, kon iedereen in het schip en transepten vrij rondlopen, ook tijdens de mis. Niemand die zich daaraan stoorde.

Het oorspronkelijke griekse woord 'katholiek' betekent eigenlijk algemeen. Het was dan ook een kerk die voor iedereen

toegankelijk was en de kerk had, naast de religieuze, ook een belangrijke publieke functie.

Men ging er wandelen, met of zonder kinderwagen, geliefden hadden er hun rendez-vous, men ontmoette er elkaar voor de laatste nieuwtjes, ging er heen met gasten of gewoon om alle bedrijvigheid gade te slaan en zich te verpozen. De organist had de opdracht van het gemeentebestuur om elke middag te spelen voor het aanwezige publiek. Ook de ambachtsgilden hadden hun pied à terre in de stadskerk. Zo was er dus altijd wel wat te beleven en in moderne terminologie zou je het bijna een 'hangplek' kunnen noemen!

Zowel het religieuze gebruik als het algemene particuliere gebruik was continu. De kerk was open van zonsopgang tot zonsondergang, zeven dagen in de week en zelfs honden hadden vrij entree. Dit was in de katholieke tijd gebruikelijk en dat bleef ook zo na de reformatie tot het einde van 18e eeuw.

De kerk had dus een belangrijke publieke functie. Dat was ook duidelijk door de bemoeienissen van het stadsbestuur met de seculiere gang van zaken in de kerk. Het was een stadsgebouw, waar het stadsbestuur, als het zo uitkwam, voor haar eigen doeleinden gebruik van kon maken. De kerk en de omliggende grond, zoals het kerkhof was eveneens eigendom van de stad.

Voor het financiële beheer van de kerk waren de kerkmeesters verantwoordelijk. Zij werden door het stadsbestuur - vaak voor het leven - benoemd en waren afkomstig uit de elite en kregen geen salaris. Later, in de 18e eeuw kregen de kerkmeesters een kleine onkosten vergoeding voor hun vergaderingen. Ook de koster, grafdelvers, klokkenluiders, stovenzetters, vegers, hondenvangers en hondenslaggers werden door het stadsbestuur benoemd en betaald. Ook hieruit blijkt de bijzondere band met de stadsoverheid en de openbare functie van de kerk, naast haar functie als katholiek godshuis. De kosten voor beheer en

Aquarel Johannes Bosboom

onderhoud werden veelal betaald uit de opbrengsten van de kerk, zoals bijvoorbeeld de inkomsten uit de begrafenissen.

Sponsors door de eeuwen heen

Maar er was nog een belangrijke bron van inkomsten. Dat waren de gilden en de gegoede burgerij. Zowel de gilden als de gegoede burgerij stelden er prijs op hun betrokkenheid bij de kerk en het geloof door middel van giften of anderszins tot uitdrukking te brengen. Je kunt dan denken aan de gildeborden, de koperen kroonluchters of schilderijen in het gewelf. Overal moest gewoon veel voor worden betaald.

Tijdens de katholieke periode van kerk gebeurde dat maar ook in de protestantse tijd bleef dit fenomeen nog lang bestaan. Er is weinig nieuws onder de zon, want het is feitelijk niets anders dan wat je in onze tijd het sponsoren of het subsidiëren van cultureel erfgoed zou noemen.

Het verval

Dat bleef allemaal min of meer zo tot aan de scheiding van kerk en staat in 1795. De kerk werd toegewezen aan de Hervormden, louter en alleen omdat die de grootste was van de verschillende (geloofs)groeperingen. De Hervormde kerk werd eigenaar en kreeg daarmee het beheer van en de verantwoordelijkheid over het gebouw en de inboedel. Vanaf die tijd kwamen er grote veranderingen. En je ziet dan langzaam de teloorgang van het gebouw beginnen.

De kerk was niet meer dagelijks geopend. De gilden trokken zich terug, evenzo de overige particuliere weldoeners. De Hervormden kwamen er alleen nog maar op zondag voor de eredienst. Vanaf 1830 werd ook het begraven in de kerk - een belangrijke inkomsten bron - definitief landelijk verboden. Door de grote sociaal-economische veranderingen, denk aan de Franse bezetting, de economische crisis en de financiële verliezen door onder andere de ondergang van de VOC. Ook door een veranderende mentaliteit van de gelovigen verloor de kerk een groot deel van zijn aantrekkingskracht met betrekking tot de publieke functie, ook al kon men er blijven komen voor bijeenkomsten etc.

Voor dringende reparaties of onderhoud was uiteindelijk nauwelijks geld. In 1918 werden 'De Zeven Werken van Barmhartigheid'

een prachtig schilderij uit 1504, voor Fl. 50.000 aan het Rijksmuseum verkocht om dringend noodzakelijke reparaties uit te voeren, want de kerk stond ongeveer op instorten.

Aan het eind van de 20e eeuw echter was de situatie opnieuw schrijnend. Er hingen grote netten in de kerk om de vallende stenen en brokstukken op te vangen en hekken binnen en buiten de kerk moesten de mensen beschermen voor verdere ongelukken. De kerk werd in 1999 voor één gulden verkocht aan de 'Stichting tot Behoud Monumentale Kerken in Alkmaar'.

Vol vertrouwen op een goede toekomst

In 1996 werd de bestemming van de Grote Sint Laurenskerk een multi-cultureel centrum en weer enkele jaren later kreeg het de status van museum. De weg naar een publieke functie van de kerk stond nu, na 200 jaar, weer helemaal open. En we zien dan ook, dat sindsdien, de kerk weer die openbare en publieke functie krijgt die ze ooit had.

In 1993 werd de 'Stichting Vrienden van de Grote Sint Laurenskerk' opgericht. En we zien dat ook de publieke belangstelling weer op gang komt. Net als eeuwen geleden is ook de sponsoring in zwang. Met dit verschil dat het nu niet vanuit de gilden komt, maar vanuit het bedrijfsleven en van particulieren. De tot een ware happening uitgegroeide 'Laurensveilingen' ten behoeve van de kerk zijn hier een uitstekend voorbeeld van. Sinds 2011 heeft het stadsbestuur de bijzondere band met de Grote Kerk nieuw leven ingeblazen en net als vele eeuwen eerder, vele verantwoordelijkheden met betrekking tot dit unieke culturele erfgoed op zich genomen.

De Grote Sint Laurenskerk, eeuwenlange getuige van cultuur en historie in stad en regio, is weer voor iedereen gratis toegankelijk. Je kan er weer 'wandelen', wat keuvelen onder het genot van een kopje koffie, luisteren naar een prachtig concert op de historische orgels of gewoon genieten van de schoonheid en harmonie die dit gebouw nog steeds verheft. Mogelijk dat het masterplan van de gemeente er toe zal leiden dat de kerk in toekomst ook weer het 'ontmoetingscentrum' van weleer kan worden, zonder afbreuk te doen aan de religieuze oorsprong en de pracht van het gebouw.

< *Detail, gekleurde tekening interieur Grote Sint Laurenskerk, Cornelis Pronk*

Bronnen:

Dr. Peter Bitter, (2002): Graven en begraven; archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar. ISBN 90-6550-729-9. Uitgeverij Verloren Hilversum

Prof. dr. C.A. van Swighem (1996): Glans en Glorie van de Grote Kerk. In: Alkmaarse Historische reeks X. ISBN 90-6550-1487. Uitgeverij Verloren Hilversum

Drs. Carla Rogge(1990): Grote St. Laurenskerk Alkmaar; rapport over het kerkgebouw en inventaris. Rapport 4. Publicatie Bureau monumentenzorg en Archeologie.

Dr Lien Nubé